

Princip výnosový jako vrchní hospodářské hledisko.

OBSAH:

- I. Úvod.
- II. Pojmový rozbor postulátu maximálního čistého výnosu relativního.
- III. Loevensteinovy námitky proti konstrukci ústředního účelu subjektivního a objektivního.
 - A. Úvod.
 - B. Subjektivní a objektivní ústředí nestačí hospodářskému myšlení.
 - a) Akciová společnost se nedá subjektivisticky vyložit.
 - b) I subjektivistický postup hodnotíme objektivně.
 - c) Theoretický postulát ideálu člověka se poráží praktickým.
 - d) Závěr.
 - C. I objektivní ideál člověka má být formulován negativně.
- IV. Princip výnosu se nadřizuje subjektivnímu a objektivnímu účelovému ústředí.
- V. Plodnost principu výnosu při rozlišení hospodářství od techniky.
- VI. Závěr.

I. Úvod.

Dr. Jan Loevenstein vydal spis: „O jednotnou konstrukci finanční vědy“. Rozbor tohoto spisu podám jinde, ale vložka o principu výnosovém činí samostatný oddíl, a čím ji proto předmětem samostatného rozboru. Při tom se obmezím na to, čímž L. kritizuje nebo chce měnit mou nauku. Postavil jsem hospodářskou teorii na teleologický základ. Na zjevy hospodářské se musíme dívat jako na chtěné a chápat je jako prostředky a účely. Sestavil jsem všechny hospodářské zjevy kolem dvou účelových středisk, jednoho subjektivního, osobní spokojenosti, jímž vykládám všechny počiny jednotlivců, jich vzájemný styk a dobrovolné sdružování, a druhého objek-

tivního, ideálu člověka, jímž vykládám všechny počiny státu a veřejných svazků v něm. Tím vznikl dualismus hospodářské vědy, táž realita se stala dvojím různým poznávacím objektem (peníze jsou jednotlivci subjektivním statkem), peníze v oběhu jsou se stanoviska státu organizačním prostředkem), dvojí různý užitek, dvojí potřeby, dvojí hodnota atd.

V každém teleologickém myšlení se shvěžďuje mezi účelem a prostředkem řada komplementárních pojmů. Chci *A*, protože chci *B*. *B* je účelem, *A* je prostředkem. Pravím-li, že chci *A*, protože chci *B*, pak potřebuji *A*. Potřeba je vztah účelu k prostředku. Opačný vztah je užitečnost, je tedy rubem potřeby. Obrácený pojem užitku je škoda, je posunem na téže linii účelové v opačném směru. Velikost užitku je hodnota. Škoda je o sobě nechtěná; je-li chtěna za účelem vyššího užitku, stává se nákladem, a onen vyšší užitek je výnosem. Statek je objekt chtěný jako prostředek, tedy objekt užitečný atd. To jsou formální pojmy a dostávají obsah z účelu. Chci-li jako účel osobní spokojenost, pak plynou z tohoto účelu subjektivní potřeby, subjektivní užitek atd., ale i subjektivní škoda, protože, pravím-li, že chci býti spokojen, je tím současně řečeno, že chci vše, co přispívá k mé spokojenosti, a nechci to, co ji zmenšuje. Naleju-li do účelu jiný obsah, pozmění se obsah hned ve všech komplementárních pojmech.*)

L. má za to, že našel účel nadřazený jak subjektivnímu účelu osobní spokojenosti, tak objektivnímu účelu ideálu člověka. Jest jím postulát maximálního čistého výnosu relativního.**)

II. Pojmový rozbor postulátu maximálního čistého výnosu relativního.

L. opomenul především vysvětliti, co míní relativností***) maximálního čistého výnosu. Relativita

*) To jsem vyložil opětovně zejména v „Základech hospodářského myšlení“, „Národním hospodářství“, posléze v několika článcích v Národohospodářském Obzoru: „Theoretická konstrukce veřejných hospodářství“, „Teleologická theorie hospodářská a normativní theorie právní“ (1929) atd.

**) Str. 21. Citované stránky rozumějí se vždy ze spisu úvodem jmenovaného.

***) Str. 21. Možná (soudím-li, jak mluví dále o „relativním“ zatížení celku, kde znamená „relativní“ poměr škody z ukládání k užitku z upotřebení daní), že i zde myslí, že „relativní“ znamená užitek u srovnání

znamená vždycky vztah. Dividenda je relativní výnos v poměru k akciovému kapitálu. Liefmann rozumí někdy, ne vždy, výnosem poměr získaného užitku k nákladu, ale to je relativní hrubý výnos. Nevím tedy, co míní L., mluví-li o čistém výnosu relativním. Nebude tedy nežli zkoumati jeho formuli tak, jako by o relativitě nebylo řeči.

Výnos je teleologický pojem a je úplně propracován.*) Na účelové linii, jak známo, je pozitivní posun užitek a negativní posun škoda. Mohu-li získati užitek jen škodou, pak chci škodu, jinak nechtěnou, vzhledem k čekanému vyššímu užitku, jemuž se říká výnos. Výnos a náklad jsou tedy souvztažné pojmy. Není výnosu, leda se zřetelem k nákladu; proto není užitek získaný darem žádným výnosem, leda pro žebráka, který vynakládá práci, aby dostával dary. Není nákladu bez výnosu; a proto škoda, která není podstupována za účelem výnosu, je ztrátou, ale není nákladem. To jsou v teleologickém myšlení samozřejmosti.

Výnos i náklad předpokládají stejné a společné účelové ústředí, z něhož se jeví i užitek, jenž má býti výnosem, i škoda, která je nákladem, protože přece musím býti s to, abych srovnal užitek se škodou, a to mohu učiniti jen tenkrát, jde-li o stejné kvality (buď pozitivní a negativní), tedy v daném případě o posuny na téže užitkové linii. Proto je méně přiléhavý příklad L-ův: „S hlediska postulátu krásné zahrady stává se čas věnovaný zalévání nákladem (škodou), květina výnosem (užitkem), náklad i výnos srovnatelné prvky“ (str. 28.). S hlediska postulátu krásné zahrady je zisk na kráse zahrady ze vzrůstu květin užitkem, ale čas věnovaný zalévání není škodou.

Víme-li, že výnos a náklad jsou myslitelný pouze pod společným účelovým ústředím, je patrné, že postulát maximálního výnosu není ničím jiným, nežli postulátem maximálního účelu vůbec, protože, chci-li maximum účelu, chci maximum užitku jemu odpovídajícího a minimum škody, a pokud vykupuji užitek škodou, tedy chci vykoupiti maximum užitku minimem škody. Běží tedy pouze o logický důsledek teleologického myšlení. L. sám uznává, že postulát maxi-

se škodou, ale to už je v pojmu výnosu obsaženo. „Relativní“ výnos musí znamenati něco jiného.

*) „Základy“, str. 90 nn.

málního výnosu jest jen obměnou principu hospodárnosti, tedy naprosto ničím novým. Princip hospodárnosti je formálním principem teleologického myšlení, které se hodí na každý účel. Je tedy jenom jedním z logických důsledků teleologického myšlení, nic více.

Při tom L. má za to, že postulát salda je jednodušší nežli princip hospodárnosti, protože ten má, jak praví, dva posuny protichůdné. Což ve výnosu nejsou implicate též?

Novum L-ovo pozůstává tedy v tom, že výnos jako obměna principu hospodárnosti je vyšším postulátem, který je nadřizený ústřednímu účelu subjektivnímu (subjektivní spokojenosti) a objektivnímu (ideálu člověka). V „Základech“ str. 38 jsem vyložil o principu hospodárnosti toto:

„Princip hospodárnosti je ryze formální a teleologický. Vyjadřuje vztah mezi účelem a prostředkem, avšak nic nepovídá o obsahu účelu nebo prostředku. Je možný na každé účelové linii, dopouští každou obsahovou výplň. Na linii, dané určitým účelovým postulátem (na př. postulátem zdraví), jsou možné dvojí změny: pozitivní, kladné, jež hovějí postulátu a jsou užitek, a negativní, záporné, jež se protíví postulátu a jsou škoda. Též užitek a škoda jsou projevy formální, poněvadž jejich obsah jest různě určen účelovou linií. Na každé účelové linii je užitek a škoda. O této účelové linii však princip hospodárnosti nic nepovídá.

Princip hospodárnosti nutně předpokládá vyšší hodnotný postulát. Princip tento dívá se na prostředek jako na oběť, tedy jako na zjev s jedné strany chtěný vzhledem k účelu, jemuž má sloužiti, s druhé strany nechtěný, patrně vzhledem k nějakému jinému účelu (obilí k setí jest oběť vzhledem ke konsumu).

Spatřuje tedy v prostředku zjev zároveň užitečný i škodlivý, vzhledem k různým účelům. Má-li rozhodnouti převaha užitečnosti (vzešlé a ušlé), předpokládá možnost hodnotiti různé postuláty navzájem, a to není možné, leč vzhledem k vyššímu postulátu, z něhož oba plynou.“

Z toho plyne nezvratně, že princip hospodárnosti (a jeho obměna postulát výnosu) nemůže býti vrchním postulátem, protože sám předpokládá další vrchní postulát.

Tyto mé „pochybnosti“, praví L., dají se dosti lehce rozptýliti:

„Princip hospodárnosti nutně prý předpokládá vyšší hodnotný postulát. O tomto ústředním hodnotném ohnisku princip hospodárnosti nic prý nepovídá, ač ho předpokládá. Na to se dá odvětit, že nákladem je škoda, jež odpovídá postulátu jednomu, výnosem užitek, jež odpovídá druhému (jinému); užitek a škoda (náklad a výnos) jsou tedy odvozeny z postulátů divergentních (arci v jiné účelové fázi), z nichž naléztí postulát společný není obtížné, ježto běží jen o získání bodu, ve kterém se dvě různoběžné přímky protínají. Řečený společný postulát dává směr linii, na níž leží náklad a výnos jakožto užitek a škoda a jich rozdíl jakožto čistý výnos.“

Nerozumím především, co to je jiná „účelová fáze“. L. opomenul říci, co si pod tím představuje, nikde se to nevyvětluje. Musím se spokojiti tedy s tím, že L. uznává, že užitek (výnos) a škoda (náklad) plynou z různých (L. praví divergentních) účelů. L. nepopírá, že je třeba společného vrchního postulátu jako hodnotného ústředí, z něhož lze srovnati užitek se škodou (výnos s nákladem), ba dokonce velmi přílehavě podle „Základů“ praví, že řečený společný postulát dává směr linii, na níž leží náklad i výnos jako užitek a škoda a jich rozdíl čistý výnos. V tom přece jen potvrzuje, co sám pravím, ačkoli napřed řekl, že princip hospodárnosti nutně „prý“ předpokládá vyšší hodnotný postulát. V čem se liší, je pouze, že praví, že není obtížné z obou divergentních postulátů naléztí společný bod, ježto běží jen o získání bodu, ve kterém se dvě různoběžné přímky protínají. Odmyslíme-li si geometrické zobrazení, zůstává fakt, který je nucen uznati i L., že musí zde býti nadřizený, vrchní či společný účel, pod nímž se tvoří princip hospodárnosti a jeho (podle doznání L-ova) postulát maximálního čistého výnosu. Princip hospodárnosti tedy pojmově nutně (nikoli „prý“, jak praví L.) předpokládá vyšší hodnotný postulát. Pak ale sám nemůže býti oním vrchním postulátem, za jaký ho chce L. povýšiti a tím poraziti mou konstrukci.

Mezi účely a prostředky je obsahový vztah: chci *A*, protože chci *B* až *N*. Vyšší účel je abstraktnější nežli účel nižší, ale stále obsahový. Ale nadřizeným účelem

obsahového účelu nemůže být účel bezobsahový, tedy čistě formální. Postulát výnosu nestojí nad účelem subjektivní spokojenosti nebo nad objektivním účelem ideálu člověka, nýbrž pod ním, protože je princip hospodárnosti a princip výnosový použitím obsahového účelu a bez určitého obsahového účelu nemá vůbec žádného upotřebení, ježto ho logicky předpokládá, jak bylo dovozeno a chtít nechtít i L-em připuštěno.

Rozložil jsem princip hospodárnosti na dva, a to v princip relativního užitku a relativního nákladu, kteréžto zásady vyjadřují totéž, co princip hospodárnosti (jehož obměnou je zásada výnosová). Podle L-a je to složité, kdežto jeho princip jest jednoduchý. Jednoduchý jest jen zdánlivě, protože za ním stojí složky jeho, jednoduché jest jen jméno. Ale hlavní věcí jest, že rozklad principu hospodárnosti v oba hořejší zákony poznání zjednodušuje, protože třídí hospodářské akty ve dvě skupiny: používání prostředků a nabývání prostředků. Liefmann chce už dávno jako Loevenstein vyložit veškeré hospodaření principem výnosovým. Dokázal jsem mu,*) že se jeho princip na spotřební hospodářství nehodí, protože při upotřebení peněz není strasti jako nákladu. Liefmann totiž má za to, že při výdaji peněz při koupi stojí proti pocitu libosti z nabytí statku pocit nelibosti z výdaje peněz. Kdežto — kupuji-li — volím za své peníze předmět nej-užitečnější, nic více. Jak tedy vyloží L. principem výnosovým spotřební hospodářství, které se vyčerpává v upotřebení peněz? Tu se ukazuje účelnost rozkladu principu hospodárnosti i zákon relativního užitku a relativního nákladu vědecky plodným, ba nutným, a princip výnosový jako jednotný instrument pro pochopení vnitřní struktury hospodářství nemožným.

Ale jak řečeno, poznáváme relativním užtkem a nákladem (právě tak jako principem hospodárnosti či principem výnosovým) vnitřní formální strukturu každého hospodaření, formu hospodaření, obsah mu dává účel, pod nímž se podle řečených principů postupuje. V článku o theoretické konstrukci veřejného hospodářství**) jsem vyložil,

*) Už v roce 1917: Jahrb. f. N. u. St. III. řada, sv. 54, str. 385—422. „Das Liefmannsche Gesetz des Ausgleiches der Grenzerträge“.

**) Národohospodářský Obzor 1929, č. 3.

jak teprve účel dává hospodářský ráz a obsah; že subjektivní spokojenost jako účel určuje vnitřní strukturu spotřebního hospodářství, že maximum peněžního výdělku jako účel určuje strukturu podniku a ideál člověka a národa jako účel určuje strukturu státního hospodářství. Ve všech těchto hospodářstvích se postupuje podle principu hospodárnosti, lépe podle zákona o relativním užitku či nákladu nebo obou, a přece jest struktura těchto hospodářství tak odlišná, že musí býti někde uskutečněna nuceně, jinde se uskutečňuje dobrovolně. A tuto strukturu určuje účel. Je tedy účel vrchním hlediskem, nikoli logická jeho konsekvence, jíž jest princip hospodárnosti i relativní užitek a náklad. Nelze proto tuto logickou konsekvenci postavit zase nad tento účel. Nelze princip hospodárnosti prohlásiti za vrchní účel hospodářský, protože sám předpokládá účel vyšší. Princip výnosový jako obměna principu hospodárnosti nemůže kromě toho býti vrchním hospodářským postulátem proto, poněvadž v sobě zahrnuje implicitě i zákon o relativním užitku i zákon o relativním nákladu a máme velkou skupinu hospodářství (hospodářství spotřební), kde s výnosovým principem nespravíme nic. Hierarchie účelů a prostředků předpokládá v nich obsah. Vykládám chtěné *A* chtěným *B* atd. až *N*. Vyšší postulát (účel) je obecnější a abstraktnějším, ale není bezobsažným, vyšší postulát má vyabstrahovaný obsah, který je společný všem nižším a konkrétnějším, ale má stále obsah. Subjektivní postulát osobní spokojenosti i objektivní ideál člověka jsou sice abstraktní, ale nejsou bezobsažné. Nemohu definovati obsah subjektivního postulátu právě proto, že je subjektivní, to jest obsahově nesdělitelný, ale každý ví, že určitým způsobem pořádá hospodářské akty subjektu, což by bylo bez obsahu nemožné. Stejně i ideál člověka je obsahový, a nemohu pochopiti, že ho může *L.* prohlašovati za bezobsažný (budeme zkoumati jeho argumenty později). Je to přece představa sdělitelná a každým, komu byla sdělena, upotřebitelná. To je věc zcela zřejmá. I tento postulát pořádá hospodářské akty státu určitým způsobem a nemůže býti proto bezobsažný. Naproti tomu princip hospodárnosti nebo jeho obměny nemohou

pořádati nic, není-li jím dán nadřazený účel a účelová linie z něho plynoucí. Jsou bezobsažné.

Pravíme sice, že princip subjektivní spokojenosti, kterým chápeme hospodářské jednání člověka, je myšlenkovou konstrukcí, ale to neznamena, že je bezobsažný. Obsah je konstruován (subjektivní užitek). Hledám-li za soustavou pohybů soustavu sil, je to též myšlenková konstrukce, kterou stavím za soustavu pohybu, abych jí tuto soustavu pochopil, ale proto není bezobsažná. I síla je myšlenková konstrukce jako subjektivní užitek. Einstein vyložil oběh planet bez tohoto pomocného pojmu. Z toho tedy, že je něco poznávacím principem, neplyne tedy ještě, že nemá obsahu.

Pojmový rozbor tedy ukazuje, že princip hospodárnosti a jeho obměna, princip výnosový, nemůže býti ústředním postulátem hospodářského myšlení, protože sám předpokládá další vyšší postulat obsahový, bez něhož není upotřeben. Nemůže býti proto nadřazen principu subjektivní spokojenosti i ideálu člověka, nýbrž stojí pod nimi jako pořádací princip plynoucí logicky z každého účelu. Princip výnosový kromě toho nehodí se vůbec ku pochopení bezvýnosového hospodářství spotřebního.

III. Loevensteinovy námítky proti konstrukci ústředního účelu subjektivního a objektivního.

A. Úvod.

Soustředil jsem veškeré lidské snažení do dvou hodnotných a účelových ústředí, z nichž jedno je položeno do subjektu, vidí v člověku subjekt péče a subjekt komplexu aktů jeho, a druhé leží mimo subjekt. Subjekt-člověk je zde objektem péče.

Buď tedy pozoruji a pochopuji, co činí člověk ke své spokojenosti, a vidím z jednoho bodu, jak se rozhoduje člověk mezi všemi možnými účely (konkretními) a prostředky, jak je mezi sebou pod řečeným účelovým a hodnotným ústředím pořádá, vyvažuje, navzájem obětuje, až do jistých mezí uspokojuje. Vidím hospodářské jednání fysických lidí i jich styky, které z toho vycházejí. Ono ústředí účelové je myšlenkovou

konstrukcí, přičítáme ho subjektu, abychom jednotně pochopili všechny jeho akty jako jednotnou účelovou soustavu. Pravíme, že toto účelové ústředí je subjektivní, protože jeho obsah je nesdělitelný. U subjektu se soustřeďuje zřetel ke všem lidským účelům.

Anebo pozorují a pochopují soustavu aktů, kde je člověk předmětem péče. Ústředním účelem je ideál člověka. Pod tímto ústředím soustřeďují se zase všechny lidské účely a prostředky, ale s jiného hlediska. S tohoto hodnotného bodu vidím zase, jak při péči o jednotlivého člověka nebo o celý národ se pořádají, vzájemně hodnotí a sobě podřizují konkrétní účely a prostředky. I toto ústředí je myšlenkovou konstrukcí, abychom péči o člověka a národ pochopili jako jednotnou účelovou soustavu. Toto účelové ústředí je objektivní, protože je obsahově sdělitelné. Nezáleží na tom, kdo je subjektem této péče. Může to být zase člověk (poručník vůči poručenci, absolutní panovník vůči národu), může to být i péče neosobní (stát v demokratickém státě), ale na tom nezáleží, protože chceme vykládati tuto péči jako samostatný neosobní komplex. Hlavní případ je péče státu o národ, ale konkrétně je péče o jednotlivce stejná.

Pravím, že se pod těmito ústředními účely hospodaří ve vlastním slova smyslu. To je proto, že se z těchto bodů přihlíží ke všem konkrétním účelům a prostředkům, prostředků se používá pod zorným úhlem všech účelů, jednotlivý účel se sleduje jen do jistých mezí, se zřetelem k ostatním. Vyjme-li některý konkrétní účel z tohoto komplexu a chápeme-li ho izolovaně, bez ohledu k účelům ostatním, stává se technickým. „Chci chléb“ je technický účel, protože nemyslím současně na účely ostatní. „Chci chléb ke své spokojenosti“ je účel hospodářský, protože ho chci jen potud, pokud má spokojenost nevelí obmezení vzhledem k ostatním účelům, jichž úkoj je též pro mou spokojenost důležitý. Ústřední účely jsou hospodářské, ostatní (myšlené izolovaně) jsou technické.

Subjektivní je pouze účel ústřední, jímž chápeme jednání jednotlivce. Všechny konkrétní účely pod ním (chci potravu, chci oděv atd.) jsou už vždy objektivní, obsahově sdělitelné. Samozřejmě, že i pod objektivním ústředním účelem jsou všechny podúčely objek-

tivní. Objektivní není jen ideál člověka, nýbrž všechny účely vyjma ústřední účel subjektivní.

Na tyto dva účely a hospodaření pod nimi přikládá se nyní síť teleologického myšlení, a myšlenkové obsahy se pořádají jako prostředky a účely a chápou jako jednotná soustava pod účelem ústředním. Z porovnání prostředků k ústřednímu účelu vzniká jednotný užitek (subjektivní a objektivní) i škoda a náklad; jednotlivé akty se porovnávají co do své užitečnosti či škodlivosti tak, že se užitek i škoda (náklad) promítá do technické jednotky prostředků (relativní užitek a relativní náklad) a nalézají se hranice racionality hospodářství tam, kde se v řadě klesajících užiteků relativních a stoupajících relativních škod mezní škody vyrovnávají mezním užitkům. Zjišťuje se tu i vzájemná míra úkoje jednotlivých podúčelů (potřeb) tam, kde se relativní užítky mezní vyrovnávají. Ústřední účel, nalitý do těchto spojitých nádob teleologických komplementárních pojmů formálních a formálních zákonů, vyjadřujících jich vztah, dává jim obsah a určuje ráz celého hospodářství. Subjektivní účel osobní spokojenosti dává ráz hospodářství soukromému, ideál člověka ráz hospodářství kolektivnímu.

Upotřebení formální teleologické sítě je však ve vědě při téže materii zásadně dvojí, podle toho, běží-li o vědu theoretickou či vědu praktickou. Theoretická věda chápe a pozoruje pomocí této sítě komplexy aktů, tedy jednání, která přičítá buď jednotlivci nebo státu, která si představuje jako chtěná subjektem, jemuž jednání přičítá, chápe užitkové a hodnotné úsudky tohoto subjektu, ale sama ničeho nechce a nehodnotí. Úsudek hodnotný náleží do jejího předmětu, netvoří její obsah.

Praktická věda se však staví úplně na stanovisko jednajícího, jako by jednala sama, sama tedy něco chce, klade si účely a hledá k tomu vhodné prostředky, hodnotí a kritizuje je podle svých vlastních postulátů. Hodnotný úsudek tvoří její obsah. Praktická věda, i když se staví na stanovisko „jednajícího“ státu (politika), je vždy technologií.

Je něco zcela jiného chápati jednání státu podle logicky konstruovaného účelu a stavěti proti takto zjištěnému ideálu ideál jiný, kritizovati (hodnotiti) státní postup a hledati vhodné prostředky. Logicky konstruovaný účel je poznávací, slouží ku

pochopení komplexu aktů, účel technologie je praktický. První má povahu logickou, druhý povahu praktickou, první může být poznáván nesprávně, druhý postaven neúčelně. Pravím-li, že se mi účel, který sleduje stát, nelíbí, neřekl jsem, že není vědou správně konstruován logicky, nýbrž že s praktického stanoviska chci účel jiný nežli ten, který sleduje stát a který je teoreticky správně poznáván. Ale ovšem je logicky nemožné vyvracet logickou správnost postulátu poznávacího úsudkem prakticky hodnotným.

Po tomto všeobecném úvodu usnadní se čtenáři porozumění rozboru L-ových námitek.

B. Subjektivní a objektivní ústředí nestačí hospodářskému myšlení.

a) Akciová společnost se nedá subjektivisticky vyložit.

Vysvětluji, jak jsem se úvodem zmínil, všechno jednání jednotlivců, jich vzájemný styk a dobrovolné sdružení subjektivisticky. Tudíž i akciovou společnost. L. praví, že hospodářství akciové společnosti není takto vysvětlitelné, protože neběží o fyzický subjekt, nýbrž o právnickou osobu (17). Jen v myšlení právnickém vidím právnickou osobu, v myšlení hospodářském mizí a zůstává sdružení lidí sledujících společně jeden účel, maximum peněžního výnosu ze svého kapitálu. Není to jiné, než když jednotlivý subjekt hledá co možná největší výdělek ze svých peněz, hledá pro ně co nejvýnosnější uložení anebo, když má podnik (na př. statek) za účelem výdělečným a nepracuje v něm sám a ponechává ho řídit správci nebo řediteli. Nuže, v akciové společnosti je účastníků více, a to je vše. Nemohou dva lidé si říci, že budou společně pěstovati obilí nebo péci chléb a o výnos se podělí? Pečení chleba i vydělávání peněz je objektivní konkrétní účel plynoucí ze subjektivního postulátu jednotlivců, kterýžto účel mohou opatřovati i společně. L. ještě na str. 19. ironisuje výklad subjektivistický i objektivistický na příkladu akc. společnosti. Vykládám akciovou společnost jako dobrovolné sdružení za účelem vydělávání peněz, jak řečeno, subjektivisticky, a proto nemusím odpovídati na otázku, zda akc. společnost uskutečňuje ideál člověka. Doplním jenom toto:

L. se táže, uskutečňuje-li správa podniku akcionářovo minimum strasti? Minimum strasti je myšlenkovou pomůckou, abychom chápali jednání určitého subjektu, jeho vlastní jednání. Pro akcionáře, který podniku nezná, je koupě akcie výnosovým upotřebením peněz. Akciová společnost je jen právně neosobním snažením, hospodářsky je snažením akcionářů po vydělávání peněz. Že starost o to ponechávají po případě úřednictvu, nevadí, protože týž případ nastává i při individuálním podniku. Je to prostě společné sledování peněžního výnosu více osobami a sledování peněžního výnosu, jak to dělá každý jednotlivec.

b) I subjektivistický postup hodnotíme objektivně.

Druhá skupina námitek jest však ještě zajímavější. Tu neběží o případy subjektivisticky nepochopitelné, nýbrž o to, že tyto subjektivisticky pochopené případy také hodnotíme objektivně. Příklad je zahradník, který chodí pro každou konvici vody, místo aby poléval hadicí. Pravíme, že jedná neekonomicky, a úsudek ten je přece objektivní, praví L. a doplňuje, že k tomuto úsudku dospíváme, vidíme-li jako účel výnos a prostředek jako náklad. Jinak je prý tomu jen tam, kde účel a prostředek zůstává utajen. Zdá se mi, že L. zde smísl dvě různé věci, a to pochopení jednání zahradníkovy a hodnocení jednání jeho. Pochopiti lze jeho jednání jen subjektivním postulátem, bylo mu milejší jednat tak nežli jinak. Vědě hospodářské jako theorii jde pouze o pochopení zjevů, sama nehodnotí, hodnota je její předmětem (jedná o ní), nikoli jejím obsahem.*) Věda praktická tak činí a tím se liší od theorie. L. praví, že zahradník jedná neekonomicky. Je tím řečeno, že jeho činnost není proto hospodářská? Nespadá proto pod pozorování a pochopení hospodářské vědy? Nikoli! Jednání je hospodářské, ale hodnoceno s určitého postulátu se jeví nehospodárným. Tento postulát je jiný, nežli postulát subjektivní. Ale tu běží o praktické hodnocení, nikoli o vědecké (theoretické) pochopování. Podle obsahu tohoto postulátu dopadne i úsudek hodnotný. Toto praktické hodnocení nemá s theoretickým poznáváním nic společného a existence postulátů, jimiž se prakticky dá hod-

*) Viz o tom podrobněji Národní hospodářství, str. 596 a n.

notiti, není žádným důkazem neúplnosti postulátů theoretického pochopování. Oč nám jde v theorii, jest, zda lze oběma účelovými ústředími hospodářské jednání pochopiti.

Ale na tom není dosti. L. má za to, že princip výnosový je tímto objektivním postulátem hospodářského hodnocení. Ale výnosový princip je bez nadřízeného účelu prázdný, z něho teprve nabývá obsahu. Dosaíme-li jako účel subjektivní spokojenost, dostaneme jednání podle subjektivní spokojenosti se subjektivním užitekem atd. i výnosem. Výnosový princip bude v souladu se subjektivně chápaným postupem onoho zahradníka a nepovede k úsudku o neekonomičnosti jeho jednání. Musili bychom vložit do výnosových složek jiný obsah, na př. peněžní výnos zahrady, aby se ukázal postup zahradníkův neekonomickým s tohoto hlediska. Princip výnosový není objektivním postulátem, nýbrž není ani objektivní, ani subjektivní, nýbrž je prázdný a formální a nezpůsobilý proto o sobě (bez určitého nadřízeného účelu obsahového) býti východiskem hodnocení.

První skupina příkladů, kde chtěl L. dokázati, že nelze určitých zjevů poznati ani pochopiti z obou mých účelových ústředí, se neosvědčila. Problém poznávací byl položen správně, ale příklad se ukázal subjektivisticky prostě vysvětlitelným. Druhá skupina příkladů prokazovala, že ani jedním, ani druhým postulátem nemůžeme hodnotiti cizího jednání, ale nejde přece o hodnocení, nýbrž o pochopení. Protože jimi nelze cizího jednání hodnotiti, neplyne ještě, že jimi nelze cizího jednání poznati a pochopiti. Hospodářská theorie není hospodářská technologie. Domnění pak, že postulát výnosu je východiskem tohoto hodnocení cizího jednání, není, myslím, správné, protože tento postulát je prázdný, předpokládá vyšší postulát obsahový, bez něhož není hodnocení. Nepodařil se tedy důkaz, že obě moje účelová ústředí nestačí k poznání a pochopení všech hospodářských zjevů.

c) Theoretický postulát ideálu člověka se poráží praktickým.

Chci-li pochopiti soubor aktů tvořících výchovu a péči jednotně, musím ji chápati jako soubor účelů a prostředků, a protože má tato péče různé stránky zdraví, vzdělání, mravnost

atd. a protože dále může nastati mezi sledováním různých stránek kolise (vzdělání se děje na úkor zdraví) anebo nestačí prostředky na dosažení všech stránek v nejvyšším stupni, tedy na nejlepší oděv, výživu, obydlí i nejvyšší vzdělání, a je nutno obmeziti sledování stránky jedné, aby bylo možno sledovati i druhou, je patrné, že sledování všech stránek tvoří určitý souvislý celek. Jeví se užitečnějším opatřiti oblek nežli knihu atd. Je nutno srovnávati mezi sebou užitky plynoucí z různých účelů. To není bezprostředně možné, protože běží o užitky různorodé (plynoucí z různých účelů), a proto inkomensurabilní. Má-li to býti možné, je třeba konstruovati na vrcholu této péče společný účel, který je abstrakcí všech konkrétních, a můžeme ho nazvati zde výchovným cílem, tedy představou člověka, jaký má býti, jaká tanula na mysli vychovateli, když používal obmezených prostředků k různým výchovným stránkám. Volil jsem pro tento centrální účel péče o jiného ideálem člověka, protože ve slově ideál je řečena i představa (obsah) i její chtěnost (účelovost).

L. namítá především, že vychovatel nemusí chtít vždy blaho svěřence, nýbrž zlo, a provází to exkursem o altruismu a egoismu a kritikou klasické školy. Abych mohl říci, že někdo vychovává dobře nebo špatně, musím míti napřed objektivní normu nebo obecný objektivní postulát, kterým konkrétně výchovu hodnotím. Ale o to přece nejde, nýbrž prostě o jednotné pochopení cizí péče. L. si namítl mým jménem, že může býti ideál individuálně různý, ale vyvrací hned tuto námitku, že vychovatel zná dobrý výchovný ideál, ale chce zlo vědomě. Nuže, dejme tomu, že chce zlo (měřeno jeho vlastní představou o výchově dobré), ale pak má zase výchovný cíl a jde o to, uvést v souvislost teleologickou komplex jeho aktů výchovných, o nic jiného, ne tedy o hodnocení jeho výchovy pod obecnou normou nebo obecným výchovným postulátem. Tuto mou námitku, že jde přece o poznávací princip, si klade L. též a má na ni dvojí odpověď. Především, že pak se odkloňuji od obvyklého významu ideálu. To sice není dostatečný argument, ale je to — jak mám za to — i omyl. Ideálem vychovatelovým v příkladě L. bylo něco, co měřeno obecně platným ideálem, je zlo. Toto zlo bylo v konkrétním

případě cílem snažení, tedy přece ideálem. Ale to je hádka o slova. Dále namítá L., že nemá smyslu tvořiti takový ústřední poznávací princip, protože ho stejně mohu vyznačiti řešením, že lidé ohledně svých svěřenců „něco“ chtějí nebo že chtějí „chtěné“. Neboť, co to „něco“ je, nevíme ex ante, nýbrž teprve ex post, a postulát je bezobsažný. Především se zdá, že L. nepostřehl, že u subjektivního postulátu také nevíme ex ante, nýbrž ex post to něco, co je ústředně chtěno. To je v povaze konstruovaného ústředního postulátu, který slouží k tomu, abychom určitý komplex aktů sjednotili v účelovou soustavu. Ale to není žádný argument pro bezobsahovost tohoto účelového ústředí. To by subjektivní postulát ústřední proto též musil býti bezobsažný. Důkazem opaku je, že z ústředního postulátu plyne pro všechny akty komplexu, který jím objímám, stejnorodý užitek, který tyto akty činí hodnotně srovnatelnými, což by nebylo možno při postulátu bezobsažném, jakým je princip výnosový, z něhož neplyne žádný užitek, pokud nebyl tento princip podřaděn nějakému obsahovému postulátu. Praví dále, že jeho postulát výnosu je formální co do „chtění obsahu“, ale nikoli formální co do „způsobu chtění“. Tomu nerozumím. Lze mluvit o formálnosti vzhledem k obsahu, tedy tak, že vzhledem k určitému obsahu je formální nebo že nemá žádného obsahu a teprve pod určitým obsahovým účelem nabývá náplně, ale rčení, že tento princip není formální co do „způsobu chtění“, je těžce pochopitelné.

Postulát ideálu člověka má prý smysl u nuceného svazku, jestliže do pojmu vložíme na př. oblažovací princip, neboť pak si lze představit, co chceme z lidí pěstovati (19). A proč by toto bylo pravda jen u nuceného svazku a ne též v individuálním případě péče u jiného? Oblažovacím principem rozumí L. vyšší účel, proč chce jednotlivec či stát ideál člověka; L. má za to, že tak činí proto, aby osobu své péče oblažil. Ale což nemůže i jednotlivec chtít oblažit svého svěřence, jako stát chce podle L. oblažit národ? A nepravil-li L. o ideálu člověka v individuální péči zrovna tak, že je prázdný (což myslím, není pravda) jako o ideálu kolektivním?

Nejasno je, co znamená, „vložíme-li do pojmu“ oblažovací princip. Myslím, že to může znamenati dvojí: buď chce L. po-

staviti nad objektivní účel ideálu člověka další vyšší účel s oblažovacím obsahem, anebo že chce přímo ideál člověka nahraditi oblažovacím účelem. Soudě podle jiných míst jeho spisu, mám za to, že mu zde tanula první alternativa na mysli. Hledá-li L. za ideálem člověka vyšší další účel oblažovací, pak se ideál člověka stává vůči němu prostředkem a není podle L. konečným (originárním) účelem. Hledá-li pozorovatel za daným prostředkem vyšší účel, pak nalezne-li ho, dozvěděl se, proč chci tento prostředek, nikoli co chci jako prostředek. To hledá praktik. Hledám-li jako pozorovatel za postulátem potrawy, oděvu, obydlí atd. postulát minima strasti, nemohu říci, že teprve tento účel mně řekl, co je subjektivně chtěno jako prostředek, to vidím, ale dozvím se, proč je chtěn tento prostředek. Pozorovatel chce pochopiti zjev, vidí v něm prostředek, pochopuje ho účelem, chce věděti, proč jest chtěn. Praktik má účel a hledá k němu vhodné prostředky. Při péči o individuálního člověka má L. ještě jednu námitku. Pojem ideálního člověka prý implikuje představu typu (nikoli představu individuální), typu jako jednotky lidské společnosti. V pojmu ideálu člověka není nutně typ. V ideálu člověka je obraz určitých kvalit lidských, nikoli kvantum případů, jež musí býti takto vypěstěny.

d) Závěr.

Kořenem celého omylu L-ova jest, jak mám za to, záměna theoretického poznávání s praktickým hodnocením, záměna, která se v jeho knize, i mimo část, která je předmětem této úvahy, stále opakuje. Námitka, týkající se akciové společnosti, plyne odtud, že L. zaměnil myšlení právnícké s myšlením hospodářským. Že z této kritiky nevyplývá, že se to, co se zdá L-ovi neřešitelným s hlediska účelového ústředí subjektivního a objektivního, nestává řešitelným principem výnosovým, vysvitne lépe ještě později.

C. I objektivní ideál člověka má býti formulován negativně.

L. při této příležitosti zdůrazňuje svou negativní formulaci subjektivistického účelového ústředí minimem strasti, lépe že jsem této jeho formulace použil ku pojmenování svého subjektivního účelového centra. Já prý jsem to učinil intuitivně,

to znamená, aniž bych si byl uvědomil, jaký je v tom prospěch vědecký neb pod.

L. má za to, že subjektivní užitek (slast) a subjektivní škoda (strast) nejsou bezprostředně srovnatelné a že je jeho zásluhou, že převedl slast na strast, takže srovnává strast vykupující se strastí vykoupnou. Účel tedy definuje negativně minimem strasti, čehož výhoda je i ta, že je možná volba dvou strastí.

Řeknu-li však, že chci maximum subjektivního blaha, pak je tím eo ipso také řečeno, že chci vše, co k němu přispívá a nechci, co ho menší; chci více, co k němu přispívá více, a chci méně, co k němu přispívá méně atd. Postavím-li účel, plyne z něho logicky účelová linie a na ní pohyby se směrem pozitivním a negativním. Posun pozitivní je užitek a posun negativní je škoda. Užitek i škodu lze bezprostředně srovnati, protože to jsou stejnorodé veličiny, stejné kvality založené týmž účelem. To musí platiti o každém účelu, tedy i o účelu subjektivním.

Nevím, je-li psychologická strast a slast srovnatelná a měřitelná, ale subjektivní užitek a subjektivní škoda jest měřitelná bezprostředně.

Účel každý je podle své logické povahy pozitivní i tenkrát, pravím-li, že účelem jest minimum strasti. Strast o sobě není negativní pojem, jest jím teprve vzhledem k blahu jako k účelu. Že je strast o sobě nechtěna psychologicky, není protiargumentem, protože nejde o pojem psychologický, nýbrž logický. Strast jako škoda je rubem užitku a bez představy pozitivního účelu a pozitivního užitku není představy škody.

To je tím více jasné u každého účelu objektivního, tedy obsahově vyjadřitelného. Na př. kultura jako účel je účel pozitivní. Z něho plyne účelová linie a směr k účelu zakládá užitek a směr proti němu zakládá škodu. Účelu subjektivního nemohu definovati obsahově, protože to je v jeho pojmu, že je obsahově nesdělitelný. Definuji ho tedy užitkem nebo škodou. Pravím-li, že chci osobní blaho, spokojenost, štěstí, maximum libých pocitů, slast a p., je ta definice užitkem, který různými stavy označuji, ale vyjadřuji jimi totéž — subjektivní užitek. Pravím-li, že chci býti bezestrastný, chci minimum nelibých pocitů atd., definuji subjektivní škodu.

Jsou to jen jména pro rčení: Chci maximum subjektivního užitku a minimum subjektivní škody, které plynou ze subjektivního účelu. Tento účel jen označuji, ale obsahově nedefinuji ani jedním, ani druhým způsobem. Jedna i druhá definice (užitkem či škodou) je stejně dobrá i stejně špatná, protože obsahově nedefinuje. Mohu definovati i obojím. Ale je omyl, kterému. dříve i sám propadal, že je vhodnější definovati negativně („Základy“, str. 53.) To byl omyl plynoucí z toho, že jsem si ještě plně neuvědomil v r. 1922 logickou povahu subjektivního užitku i škody, ale už tenkrát jsem řekl, že jest „lhostejno, definuji-li subjektivní postulát hospodářsky pozitivně či negativně“ („Základy“, str. 51). Nevím, je-li slast a strast srovnatelná, to je otázka psychologická. Užitek i škoda na téže účelové linii jsou srovnatelné. A nazývám-li užitek slastí a škodu strastí, pak sice používám psychologických jmen, ale nikoli psychologických pojmů. Měřím-li subjektivní užitek, neměřím psychologických slastí. Subjektivní užitek je myšlenková konstrukce, kterou dále operuji. Nikdo nemyslí na relativní užitek, když kupuje, používá svých peněz často mechanicky, ze zvyku, bez pocitu slastí a strastí. Subjektivismus jako myšlenková soustava je konstrukce hospodářského myšlení, nikoli psychologie.*) Z toho je patrné, že subjektivismus nepotřebuje vůbec žádného pojmu strasti, že je úplně lhostejno, je-li definován užitkem či škodou, že jedno i druhé implikuje oba posuny (chci-li užitek, nechci škodu), že užitek i škoda jsou bezprostředně srovnatelné. Je též lhostejno, pravím-li bezestrastnost či minimum strasti; není — myslím — pravda, že pouze v poslední formulaci je implikována volba. Chci-li bezestrastnost, chci samozřejmě raději menší nežli větší strast.

Překvapuje prý, že jsem neučinil analogie pro objektivní postulát. L-ova formulace (mého ideálu člověka) „minimem zla“ byla prý pokusem to napravit. (23) Překvapiti to může jen někoho, kdo považuje za nutno účel formulovati negativně. Tuto nutnost vidí L. v tom, že nelze srovnati bezprostředně užitek a škodu. Soudí tak dle psychologické strasti a slasti. Ukázali jsme, že i subjektivní užitek a škoda jsou bezprostředně srovnatelné, protože to jsou stejné kvality plynoucí z téhož účelu se smě-

* Srovnej o tom podrobněji „Der relative Nutzen und der Grenznutzen“ v Österr. Volkswirt 1928.

rem pozitivním i negativním. To bylo patrné při subjektivním postulátu, jakmile jsme si uvědomili, že slast a strast nejsou veličiny psychické, nýbrž názvy pro subjektivní užitek a škodu. Tím jasnější je to u účelu objektivního. Je-li účelem kultura, je přece srovnatelný kulturní užitek jako posun směrem k účelu s kulturní škodou jako posunem proti němu. Je-li srovnatelný užitek se škodou, je každé převádění užitku na škodu zbytečným a negativní formulace účelu není výhodnější. Říkati, že stát usiluje o minimum nekulturnosti, namísto že usiluje o maximum kultury, působí při nejmenším neobvykle. Problém není ve formulacích a jménech, nýbrž v myšlenkových konstrukcích.

L. uveřejnil při této příležitosti, co objevil v mých skriptech z r. 1913, když jsem byl profesorem na technice v Brně, „tiskem nevyšlých, daleko dříve ještě, než se začal zabývatí národohospodářskou noetikou“. První výsledky svého studia o národohospodářské noetice jsem uveřejnil v r. 1917 ve Sborníku věd právních a státních XVII., „Nástin národohospodářské noetiky“. Skripta na technice vyšla v r. 1913, tedy o 4 roky dříve.*)

Leč nyní k věci. To, co jsem v r. 1913 napsal ve svých skriptech o ideálu člověka, je však úplně správné. L. však sdělením o tom, co v mých netištěných skriptech našel, chce říci, že objektivní ideál jsem měl hotový před noetikou a že jsem ho převzal do své soustavy jak byl, kdežto pro mou subjektivistickou konstrukci že se stalo jeho minimum strasti „východiskem“. Pročetl jsem si po dlouhé době onen passus v mých skriptech a shledávám, že je tam úplně vypracováno jak subjektivní, tak objektivní účelové ústředí úplně. Ve skriptech je vlastně už úplně vypracována osnova teleologické theorie hodnoty. Cituji odtud několik úryvků:

*) Nemohu však nyní dokumentem dokázat, kdy jsem se začal zabývatí noetikou. L. myslí, že před vydáním skript nikoli. Nerad tvrdím, co nemohu dokázat dokumentem, dovolám se tedy svědectví. Podnětem ke studiu noetiky mně byl příchod Weyrův do Brna v r. 1912. On přinesl počátky normativní theorie (kterou vytvořil s Kelsenem) a Kelsenovo učení, že hospodářské vědy tvoří s přírodními vědami obor věd explikativních a že je teleologie obrácená kausalita, ovšem i kantovskou filosofii jako kořen normativity. Studium normativní theorie působilo odrazem, že jsem se zabýval obdobnými problémy své vědy a přičlenil svou soustavu teleologické vědy hospodářské, v podstatě hotovou už ve skriptech 1913, jak hned ukážu, k theorii normativní. Prosím proto L-a, aby mně uvěřil, že jsem se už v roce 1913 noetikou zabýval.

„Do vědy národohospodářské náleží přirozeně jen hospodářské hodnocení. Toto liší se od hodnocení jiného jen hospodářským rázem ideálu, nikoliv též specificky hospodářským objektem (obraz na př. mohu hodnotiti právě tak umělecky jako hospodářsky.) Hospodářským pak ideálem jest ukojování lidských potřeb. Ale tento ideál dá se pojímati různým způsobem.“

1. „objektivně, při čemž máme na mysli, že ukojování potřeb má vésti k jistému objektivně zjiřitelnému efektu, k vypěstění ideálního člověka (tělesně zdravého, rozumného, mravného) nebo k vytvoření ideálního složení a vývoje společnosti, národa...“

2. „Subjektivní jest hospodářský ideál, máme-li na mysli jako cíl ukojování potřeb dosažení úplné osobní spokojenosti; osobní spokojenost jest něco naprosto individuálního, co nelze nikterak objektivně vymeziti. Subjektivním jest tento ideál proto, poněvadž má každý člověk své množství, pořadí a intenzitu potřeb.*) Hodnocení vzhledem k tomuto ideálu osobní spokojenosti jest tedy ryze subjektivní...“

Když L. našel v mých netištěných skriptech konstrukci ideálu objektivního, musil tam též nalézt hotovou konstrukci ideálu subjektivního. Jsem vděčen L-ovi za jeho sdělení z mých skript, protože mně pomohl dokázati, že jsem měl hotovou konstrukci subjektivní dříve, nežli se začal L. vůbec subjektivismem zabývati a nežli vyšel jeho článek o subjektivní hodnotě Böhm-Bawerkově ve „Sborníku věd právních a státních“, a že tedy jeho minimum strasti nebylo pro mne východiskem.**)

L. — myslím — zaměřuje formulaci s konstrukcí. Je-li konstrukce hotová, mohu ji formulovati pozitivně nebo negativně. Že jsem hotovou konstrukci později (ne vždy) formu-

*) Nebyl jsem si tedy tenkrát ještě plně vědom logické povahy subjektivity (obsahové nesdělitelnosti), jak už je v „Základech“ definována. Ale tohoto pokroku v „Základech“ jsem nemohl od L. získati, protože on ještě v tomto spisu (1929) zakládá subjektivitu na individuální různosti. (Arg. str. 53 dole.)

**) Ostatně „Nástin národohospodářské noetiky“ vyšel ve „Sborníku věd právních a státních“ v témže ročníku jako L-ův článek: „Kritika hlediska Böhm-Bawerkova na strast práce v subjektivním hodnocení.“ V tomto článku mluví sice L. mnoho o subjektivní strasti jako konstituantě subjektivní hodnoty, ale o subjektivním účelovém ústředí nic, protože tam vykládá vše psychicky (pocity). Já však pro svou konstrukci potřebuji především tohoto ústředí a nepoužívám subjektivní hodnoty, již nahrazuji relativním užitekem a nákladem.

loval podle L. také negativně, plynulo z mého dřívějšího nedostatku poznání, že slast a strast nejsou v teleologickém myšlení žádnými psychologickými veličinami, nýbrž myšlenkovou konstrukcí, a že — není-li psychologická strast a slast bezprostředně srovnatelná, což nevím — je subjektivní užitek a subjektivní škoda srovnatelná bezprostředně. Tuto skupinu námitek uzavírám tímto přehledem:

L. má za to, že lépe formuloval hodnotu subjektivní rakouské školy, vyjádřil-li ji negativně strastí, namíste pozitivně užitek. Jeho argument je psychologický. Slast nelze srovnati se strastí. Ve světle logické teleologie je tomu jinak. Slast a strast jsou jen výrazy pro subjektivní užitek a subjektivní škodu, jsou kvalitami za tímže účelem, jsou proto bezprostředně srovnatelné. Negativní formulace se jev postradatelnou. Argumenty psychologické platí tím méně u postulátu objektivního. Mohu srovnati kulturní škodu s kulturním prospěchem. Negativní formulace vede k důsledkům, že školská správa uskutečňuje minimum nevzdělanosti. Nejde o formulace, nýbrž o konstrukce. Mimo tento negativismus vytvořil L. v subjektivismu „hodnotu směny“. Stále usiloval o reformu Böhm-Bawerkovy hodnoty, a v době, když jsem už vyslovil teleologický zákon o relativním užitku a relativním nákladu, usiloval L. o jeho náhradu „hodnotou směny“.*) Tuto hodnotu směny jsem ocenil článkem v Časopise pro právní a státní vědu (1926): „Zákon o relativním užitku a subjektivní hodnota“. To byl (pokud přehlížím) hlavní jeho důsledek, který dovodil ze své kritiky subjektivismu rakouské školy. Nyní praví, že jeho negativní formulace subjektivismu byla pro můj subjektivismus východiskem, protože jsem ho promiscue též negativně označil. Nebyla východiskem, protože ani on, ani já jsme subjektivismu nevymyslili; dále proto, že teleologický subjektivismus jsem měl už hotový ve skriptech 1913; konečně proto, že on přišel na základě své formulace k hodnotě směny a já na základě svého subjektivismu k relativnímu užitku, a ukázalo se, že nejsou obě konstrukce slučitelné.

*) Ročenka právnické fakulty 1924: Relativní užitek v rámci hodnocení.

IV. Princip výnosu se nadřaduje subjektivnímu a objektivnímu ústředí účelovému.

O tom se vyjadřuje L. takto (str. 20):

Dlužno tedy tázati se, jaký je to postulát objektivní, který není ideálem člověka a který je přece hospodářský, s jehož hlediska jednání lidská hodnotíme, a jenž je postulátem po té stránce nejvyšším, že pod něj lze subsumovati i postulát ideálu člověka? Ukáži, že takový postulát existuje. Ukáže se, že tento postulát, vyjmeme-li z něho znak, který jej činí „objektivním“, stane se všeobecným nebo generálním postulátem národohospodářské vědy, t. j. postulátem odnože objektivistické i subjektivistické, a jeho derivát též postulátem vědy finanční. Ježto pak bude lze subjektivistický i objektivistický postulát shrnouti pod jeden postulát jediný, arcí formální, zrestauruje se tím zase jednotnost národohospodářské vědy a učiní z ní opět vědu jedinou. Bifurkace na postuláty subjektivní a objektivní v rámci vědy sice zůstane i nadále, ale zavedení jediného vrchního pojmu, pod nějž lze všechny ostatní subsumovati s jediným pozorovacím hlediskem pro celou vědu, zakládá i ve smyslu Englišově jednotnost vědy. To považuji pak za svrchovaně důležité. (20.)

L. hledá vrchní postulát, kterým hodnotíme (str. 20) lidské jednání, místo aby hledal postulát, jímž ho poznáváme. A kdo hledá postulát, jímž hodnotíme, nemůže nalézt postulát, jímž poznáváme, a o ten běží v hospodářské theorii. Postulát tento prý bude objektivní, tedy protivou subjektivního. V čem je tato protiva? Přece v obsahu. Nemůže to tedy býti postulát bezobsažný, ale postulát výnosu je bezobsažným i podle vlastního doznání L-ova (str. 19), i podle hořejšího rozboru pojmového. Postulát tento má býti nejvyšším, nadřízeným i postulátu subjektivnímu i objektivnímu. To sice neplyne z hořejší kritiky, která chtěla dokázati nedostatečnost mého ideálu člověka, a je tedy něčím novým. To bude možno podle L., vyjmeme-li z něho objektivní znak. L. opomenul říci, co je tímto objektivním znakem. Ale tento objektivní znak musí býti přece obsahový, žel, že nevíme jaký. Bude to postulát „odnože“ subjektivistické a objektivistické. Víme už, že postulát

výnosu to nemůže býti a proč jím nemůže býti, totiž že sám předpokládá vyšší postulát obsahový, protože je bezobsahovou formou, a je to jako by někdo řekl, že účel je vrchním účelem účelu subjektivního i objektivního. Postulátem, jímž „hodnotíme“ hospodářské jednání, nelze nikdy sjednati jednotu hospodářské teorie.

Vše to platí o principu výnosu právě tak jako o principu hospodárnosti, jehož je logickým derivátem.

L. však nesdílí mých názorů o principu hospodárnosti, že prý je ryze formální a teleologický. To nemůže „představovati žádné výtky“. To přece není výtkou principu hospodárnosti analysovali-li jeho logickou povahu. L. však nesouhlasí patrně s analysou a praví, že formálnost pojmu je dána malým obsahem a velkým rozsahem. Čím větší má býti rozsah, tím menší musí býti obsah. Nejvyšší princip tedy musí míti obsah minimální. Ale z toho přece neplyne, že nejvyšší pojem je bezobsažný. Právě naopak, má-li býti vyšší pojem nadřizen nižšímu, je mu nadřizen jen obsahově, obsah pojmu vyššího zahrnuje obsah pojmu nižšího. L. zde — myslím — zaměnil abstrakci s formálností. Vyšší pojem je abstraktnější, ale není bezobsahový. Mluvím-li o formálních pojmech v protívě k obsahovým, pak to nejsou formálními pojmy nejvyšší pojmy abstraktní, které jsou vždy obsahové, nýbrž jiné, které tvoří základ empirického způsobu nazírání anebo jsou formami lidského myšlení. Matematika, geometrie a logika jsou v tomto smyslu vědami čistě formálních pojmů, jsou logickou formou lidského myšlení. Pojem „tři“ je ryze formální, bezobsažný. Ale i způsob nazírání empirických věd je takovým formálním pojmem. Jím je na př. kausalita. Je formou (přírodovědeckého) myšlení, bezobsažnou, aplikovatelnou na každý obsah. Tím je i teleologie. Představuji-li si vše jako chtěné a proto jako účel a prostředek, pak běží o modus nazírání, protože tak si mohu představovati každý obsah. Princip hospodárnosti je pouze myšlenkovým derivátem teleologie, jako na př. formální princip setrvačnosti důsledkem kausalit.

Princip hospodárnosti a jeho obměna (také podle doznání L-ova) je myšlenkovým formálním derivátem teleologického nazírání. I to přiznává L.: „Mohli bychom též v nejvlastnějším smyslu říci, že je to chtěním chtěného a nechtěním nechtě-

ného.“ L. přiznává též, že princip výnosu je bezobsažný. Definuje tedy hospodářské zjevy principem formálním, principem teleologie. To by bylo správné jen tenkrát, kdyby teleologický a hospodářský bylo totéž. Vědy přírodní charakterisujeme též formálně, t. j. kausalitou, a je to správné, protože každé kausální myšlení je přírodovědecké. Ale jednotlivé vědy přírodní se pak od sebe liší obsahem. Kdyby tedy teleologické a hospodářské myšlení bylo identické, mohli bychom ho též teleologickým formálním principem definovati, ale k tomu by nebylo třeba pak ani derivátu (principu hospodárnosti a principu výnosového), nýbrž stačil by i princip základní, totiž že si zjevy představujeme jako chtěné a proto i jako prostředky a účely. Ale L. netvrdí, že teleologický a hospodářský je totéž, protože staví také jako já, jak uvidíme, techniku teleologickou v protivu k hospodářství. Jakmile tedy máme v rámci teleologie vedle hospodářské vědy ještě i jiné, nemůžeme hospodářství definovati jen teleologickým principem formálním, nýbrž i obsahově jako různé vědy přírodní. Než o tom později. Wagner prý definuje princip hospodárnosti maximem slasti a minimem strasti, tedy prý obsahově, nikoli formálně, praví L. podle mého tvrzení (23). Jak Wagner definuje princip hospodárnosti, o tom se může L. přesvědčiti z jeho díla „Grundlegung“, § 3. Pravím-li, že definuje Wagner už materiálně, nikoli formálně, vidí každý, protože do užitku a škody už dosazuje veličiny určitého druhu, a to veličiny subjektivní. To prý je pravda jen relativně. Ale důkaz L-ův je zajímavý: protože se nepraví, co je strast, která je zde obsahovou výplní. Nedefinovatelnost není bezobsahovost. Nemohu definovati pojem červeně; je to proto pojem bezobsažný? Nedefinovatelností se nedokazuje bezobsažnost. Z toho dovozuje dále L., že postulát čistého výnosu se může stát nejvyšším jen za oběť ztráty části svého obsahu. Což v principu výnosovém je ještě nějaký obsah?

V. Plodnost principu výnosu při rozlišování hospodářství od techniky.

Jeden z nejzajímavějších závěrů L-ových se týká poměru hospodářské techniky. Pravil jsem, že hospodářský postulát je originární a technicky je derivativní. L. „popírá“ správnost tohoto kritéria (str. 25) a cituje můj výrok: „Stavba je technicky

proveditelná, hospodářsky nemožná“, a dále mne cituje: „Nespadá-li hospodářský a technický postulát v jedno a je-li hospodářský postulát vždy originární a nejvyšší, je technický postulát vždy derivativní a proto speciální.“ Jak prý se to rýmuje? (27) Stavba prý přece není originárním postulátem a přece je hospodářsky posuzována a za hospodářskou kvalifikována. Stavba domu, která je účelem při myšlení technickém, je prostředkem v myšlení hospodářském. Tak se to rýmuje. Je pravda, že postulát stavby domu není originárním postulátem, ale jest jen dvojí možnost. Buď tento postulát plyne z vyššího postulátu hospodářského (subjektivního nebo objektivního), a pak se s tohoto vyššího hospodářského postulátu posuzuje a hodnotí, takže ten postulát, jímž se stavba hospodářsky hodnotí, je zase nejvyšší a originární, anebo si postulát stavby domu myslíme zcela nezávisle (na nejvyšším a originárním postulátu hospodářském) a jako účel, jímž hodnotíme, a pak je myšlení pod tímto postulátem technické. Proto může být postulát stavby domu hospodářským, díváme-li se na něj jako na prostředek s hlediska postulátu nadřazeného, hospodářského, anebo technickým, díváme-li se na něj pouze jako na účel, nezávislý na účelu hospodářském, účel, který ovládá hledání prostředků pod ním.

Můžeme to říci ještě populárněji. Pravím-li, že se posuzuje při myšlení hospodářském podle nejvyššího účelu, znamená to, že při hledání prostředku pro jednotlivý konkrétní účel, který je prostředkem účelu nejvyššího (oděv, obuv, obydlí, pokrm atd.), se musím stále ohlížeti na všechny ostatní účely a upravovati hledání prostředku pro konkrétní účely tak, aby i ostatní došly (podle relativního užitku) úkoje. Myslím hospodářsky. Vyjmu-li jednotlivý konkrétní účel a odmyslím-li si jeho vztah k nejvyššímu účelu, učiním-li z něho účel, který není dále prostředkem, pak odpadly právě všechny zřetele na ostatní účely. Myslím jen technicky. Ptá-li se L., zda je stavba hospodářsky hodnocena s hlediska minima strasti nebo ideálu člověka, odpovím mu, že zase zde zaměňuje poznávání a pochopení s hodnocením praktickým a dále, že hospodářsky může být pochopena jen tak nebo onak. Případ zahradníka a zedníka byl už osvětlen a odpověď na ostatní ironisující otázky si už mohu darovati.

L. praví (28), že jsem přehlédli, že technik se dívá na zjevy pouze jako na prostředky a účely a že pro techniku je prostředek vždy chtěn, je proto vždy užitečný, nikdy škodlivý, kdežto hospodář se dívá na týž prostředek jako na náklad a na účel jako na výnos. Jinými slovy, že může býti jen hospodářsky, nikdy technicky výnos. Je-li princip výnosový obměnou principu hospodárnosti a plyne-li tento jako formální důsledek z teleologického nazírání, pak myslím, musí býti závěr, k němuž dospívá L., nesprávný.

Ukáži na příkladě pravý opak. Chci teleskop, který mně učiní planety co nejvíce viditelnými, bez ohledu na náklad (tedy tak to chci jako Caesar nebo dítě podle L-a*). To tedy je zřejmě účel technický i podle L-a. Tohoto účelu dosáhnu zvětšováním čoček a předmětů pozorovaných. Ale skelná hmota zvětšené čočky zamlžuje současně paprsek. S počátku převažuje viditelnost plynoucí ze zvětšení předmětu, ale postupně více roste při velkém zvětšování (skelné hmoty i předmětu), zamlžení a od jistého bodu není dalšího užitku ze zvětšení, protože škoda ze zamlžení je větší. Hledáme tedy bod, při kterém je viditelnost daná zvětšením a zmenšováním zamlžením, maximální. Nemá to vyložený výnos? Je tento výnos hospodářský? Zřejmě není, je výnosem technickým, jak pojmově plynulo z toho, že výnosový princip je obměnou zákona hospodárnosti a tento logickým formálním důsledkem teleologického nazírání.

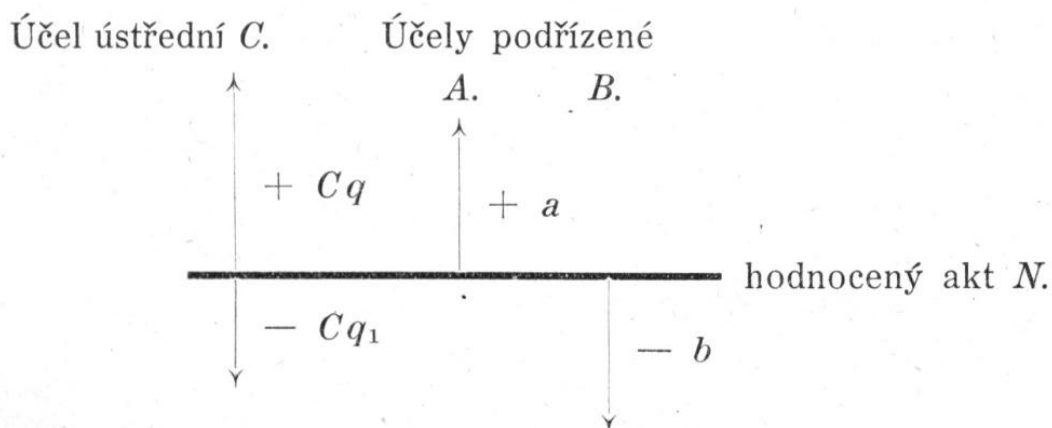
L. předpokládá vždy jako nutné dva technické účely, z nichž vzhledem k jednomu je určitý vnější děj užitečný a vzhledem k druhému škodlivý, aby se dostal k nadřazenému, který je hned hospodářský, protože jak na str. 29. praví: „Každý i jakkoli derivativní postulát objektivní (nejen tedy originální) může se státi hospodářským, je-li svému „technickému“ nadřazen s patřičným zabarvením.“

Podle mé konstrukce by to byl jen vyšší technický postulát, nikoli hospodářský. Hořejší příklad teleskopu je důkazem. Z technického postulátu viditelnosti nebeských těles plynou dva podřazené technické postuláty velikosti a jasnosti, z nichž by i každý v sobě mohl býti samostatným. Určitá velikost

*) Můžeme po té stránce říci v tropickém smyslu, že Caesarové a děti se dívají na svět pouze technicky (neznají nákladu, znají jen své: já chci). (29.)

čočky přináší technický užitek v ohledu jednom a technickou škodu v ohledu druhém. Každá určitě volená čočka přináší určitý technický výnos viditelnosti. Je proto postulát viditelnosti v daném případě hospodářským proto, že je nadřazen jiným technickým postulátům? Není.

A dále. Tam, kde je více koordinovaných účelů, z nichž vzhledem k jednomu je určitý akt užitečný a vzhledem k druhému škodlivý, hledáme nadřazený postulát proto, poněvadž užitek vzhledem k jednomu účelu a škoda vzhledem k druhému účelu nejsou veličiny kommensurabilní a hledáme proto pro obě společnou kvalitu z postulátu vyššího. Je-li užitek z účelu A vyjádřen $+a$ a škoda účelu B vyjádřena $-b$, dostaneme ústřední účel C, vzhledem k němuž se jeví užitek (účelu A) jako $+Cq$ a škoda (účelu B) jako $-Cq$, při čemž C značí účelovou kvalitu q a q , její velikost. Se stanoviska účelu C jeví se daný akt s jedné strany užitečný ($+Cq$) a proto chtěný, a s druhé strany škodlivý ($-Cq$) a proto nechtěný. Nevidím ještě žádného nákladu a výnosu. Víme-li však, že mohu nechtěnou škodou daného aktu ($-Cq$) si vykoupiti větší užitek ($+Cq$), a rozhodnu-li se pro akt, stává se škoda nákladem. Z toho plyne, že škodu ($-Cq_1$) o sobě nechci, ale že ji chci jako prostředek k dosažení užitku ($+Cq$), tedy jako náklad. Schematicky můžeme tento postup znázorniti takto:

Podívejme se nyní pod zorným úhlem tohoto schematu, jak pojímá L. výnos (str. 27).

„Jak se tedy stává z postulátu technického postulát hospodářský? Tím, že se napřed vztáhne (uvede v relaci) ku postulátu jinému souřadnému (koordinovanému, nikoli nadřazenému), s jehož hlediska se prostředek jeví

jako nechtěný, jako škoda. Zalévá-li zahradník květiny (zalévání = prostředek, krásný květ = účel), stává se zalévání „nechtěným“ s hlediska postulátu okopávání stromů a jiných prací zahradnických, ježto zalévání ubírá čas, jenž je chtěn pro ostatní práce, nebo nechtěným proto, že voda, jež se upotřebí pro zalévání, je chtěna pro jiné upotřebení, nebo že práce zahradníkovy stojí peníze atd. *Prostředek onoho* se stává škodou *postulátu tohoto*. Nákladem se stává teprve s hlediska postulátu třetího, oběma koordinovaným nadřazeného, s jehož hlediska je zmíněný prostředek nechtěným nákladem, zmíněný účel však chtěným výnosem, čili náklad pak škodou, výnos užitek s hlediska téhož (nadřazeného) postulátu. Arci náklad a výnos, škoda a užitek nejsou synonymy, neboť náklad a výnos musejí odpovídati prostředku a účelu v podřazené účelové řadě, což neplatí pro škodu a užitek. S hlediska postulátu krásné zahrady stává se čas věnovaný zalévání nákladem (škodou), květina výnosem (užitkem), oboje, náklad i výnos, srovnatelnými prvky“.

Příklad L-ův je dosti jasný. Jeden z podřízených účelů (*A* a *B*) je jistě krásný květ. Co je druhý, není jasno, protože jich uvádí L. více (zanedbává se okopávání stromu, práce stojí peníze) a je zřejmo, že podle toho bude vypadati i účel *C* a jenž bude jiný, slučuji-li postulát peněz a krásného květu, anebo krásný květ a krásné stromy. Protože v poslední větě mluví zase L. o krásné zahradě jako účelu, vezměme jen jednu z alternativ hořejších za účel *B*, totiž krásné stromy, a přijmeme krásnou zahradu za vyšší účel *C*, v němž je vyjádřen i soulad mezi květinami a stromy. Pak podle našeho schematu hodnotíme okopávání květin jako akt *N*. Tento akt je vzhledem k účelu *A* užitečný s užitekem *a* je vzrůst květin, a škodlivým vzhledem k účelu *B* a škodou *b* je zakrnění stromu,*) které podle L-a zanedbávám. Tyto dva posuny nejsou srovnatelné, protože plynou z různých účelů. Srovnatelnými se stávají teprve pod nadřazeným účelem krásné zahrady, ale pak se mění užitek *a* a škoda *b* v užitek a škodu $\pm C$, zisk zahradní celkové krásy, ztrátu zahradní celkové ztráty. Teprve se stanoviska účelu *C* je možná výnosová úvaha. Je-li tomu tak (a to praví i L.), pak srovnávám při výnosové úvaze nikoli škodu *b* s užitekem *a*,

*) Říkám to zatím s výhradou pozdější.

protože to ani není možné, nýbrž užitek $+ Cq$ se škodou $- Cq_1$, při čemž q a q_1 je kvantita. Rozhodnu-li se pro škodu $- Cq_1$, protože touto cestou mohu získati užitek $+ Cq_2$, stává se škoda nákladem a užitek výnosem. Co je tedy nákladem? Ztráta na celkovém vzhledu zahrady! A co je výnosem? Zisk na celkovém vzhledu zahrady. A nyní si přečtěme L-ovy these:

„S hlediska postulátu krásné zahrady se stává čas věnovaný zalévání nákladem (škodou), květina je výnosem (užitkem), oboje, náklad i výnos, srovnatelnými prvky.“ Čas je tedy srovnatelný s květinou. Čas je nákladem! A dále: ...s hlediska nadřazeného postulátu „je zmíněný prostředek“ (totiž zalévání květin) „nechtěným nákladem, zmíněný účel“ (totiž krásný květ) „však chtěným výnosem, čili náklad pak škodou, výnos užitkem (s hlediska téhož nadřazeného) postulátu“. Zde je zase zalévání prostředkem, ne čas. Zalévání je podle L. nákladem, ne ztráta na vzhledu zahrady. Výnosem je podle L. krásný květ, ne zisk na vzhledu zahrady. Zalévání se musí srovnati s květem, abychom dostali čistý výnos. Konečně: S hlediska nadřazeného postulátu je zmíněný prostředek nechtěným nákladem. Tím má býti řečeno, že náklad není chtěným hospodářsky, tedy vzhledem k nadřazenému účelu, nýbrž technicky, tedy vzhledem k účelu krásných květin (A). Omyl vznikl tím, že L. považuje s hlediska vyššího účel za náklad zalévání, kdežto jím je újma na celkovém vzhledu zahrady. Učinil jsem si v poznámce výhradu, kterou musím nyní vyložit. I když pomineme zmíněná nedopatření v L-ově příkladě a přizpůsobíme ho úplně uvedenému schematu, pak platí úvaha výnosová jen tenkrát, když jeden a týž akt působí vzhledem k jednomu účelu užitek a vzhledem k druhému škodu. Ale právě v příkladě L-ově toho vůbec není. Co pak je pravda, že zalévání květin (nebo čas tomu věnovaný) je škodou pro stromy? L. řekne, že je škodou tím, že se nezalévají, ježto nezbývá času! Ale to je zcela jiná věc. Tu přestáváme dělati výnosové úvahy a tážeme se, jak upotřebuje zahradník svého času, aby v něm vytvořil nejvíce užitku (celkového vzhledu zahrady), a bude postupovati podle relativního užitku časové jednotky. Čas věnovaný jedné práci není přece vědecky (jinak v obecné mluvě) ztrátou pro jiný účel. Vždyť to je s penězi totéž. Kupuji-li statek A, nezbývá mně na B, volím prostě mezi nimi a nemohu říci,

že jsem obětoval B za A. Ukazuje se, že postup zahradníkův v daném případě mohu snadno vyložit svým zákonem o relativním užitku a relativním nákladu, ale nikoli L-ovým výnosem.

VI. Závěr.

Myšlenka výnosu je formálním pojmem teleologie a patří ke komplementárním pojmům, které se soustřeďují mezi účelem a prostředkem. Všechny tyto pojmy i s výnosem jsou pojmy úplně formální a na každý obsah upotřebitelné. Obsah svůj čerpají teprve z nadřazeného obsahového účelu. Určiti něco výnosem je právě tolik jako říci, že určuji teleologicky. Hospodářské myšlení je teleologické, ale jeho charakteristika není teleologií vyčerpána, protože i technika myslí teleologicky. V hospodářském myšlení se hledí ke všem možným účelům a prostředkům téhož subjektu nebo téže péče o člověka. Hospodářský účel je tedy nejvyšší. Jemu nemůže býti princip výnosu nadřazen, protože sám předpokládá vyšší účel. Princip výnosu ukazuje linii, jak se hospodaří pod každým účelem. Ale to je jen forma teleologického nazírání na toto hospodaření. Výnosový princip neodlišuje hospodářství od techniky, protože je i technicky výnos myslitelný.

Kritika L.ova, jistě velmi zajímavá měla svůj kořen, jak mám za to, v řadě omylů, v záměně hlediska právního s hospodářským (akciová společnost), v záměně theoretického pozorování a chápání s praktickým hodnocením (hodnocení pomalého zahradníka a výchovy poručencovy), v záměně psychologie a logiky (nesrovnatelná slast a strast a důsledek z toho pro objektivní ideál), v nedorozumění, že neznám vyjma ústředního objektivního postulátu žádných jiných objektivních, v nepřesné konstrukci příkladu (zalévání květin).

Karel Engliš.